

MODERNİZM VE GELENEKSELÇİLİK ARASINDA DİN

Editörler

Şamil Öçal-Cevat Özyurt

Yazarlar:

Prof. Dr. Adnan ASLAN: Süleyman Şah Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi.

Dr. Ahmet TAK: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Doç. Dr. Cevat ÖZYURT: Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ: Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğünde Dinler ve Kültürler Arası İlişkiler Daire Başkanlığı.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim MAZMAN: Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

Prof. Dr. İlhami GÜLER: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Doç. Dr. Kadir CANATAN: Balıkesir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

Prof. Dr. Mark SEDGWICK: Danimarka Aarhus Üniversitesi Arap ve İslâm Çalışmaları Bölümü.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı.

Prof. Dr. Mevlüt UYANIK: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Prof. Dr. Oliver LEAMAN: Kentucky Üniversitesi.

Doç. Dr. Şamil ÖÇAL: Kırıkkale Üniversitesi Felsefe Bölümü.

Prof. Dr. Şehabettin YALÇIN: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Felsefe Bölümü.

**MODERNİZM VE GELENEKSELÇİLİK
ARASINDA DİN**

**Editörler
Şamil ÖÇAL-Cevat ÖZYURT**

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 288
İnceleme

Birinci Basım: Ekim 2013
© Hece Yayınları

Kapak Tasarımı: Sarakusta
Düzeltili ve Son Okuma: Kasım GEZEN
Teknik Hazırlık: Bülent GÜLER

Baskı: Öncü Basımevi
Kazım Karabekir Caddesi
Ali Kabakçı İş Hanı No: 85/2
İskitler / ANKARA
Tel: 384 31 20

ISBN: 978-605-5108-16-8

HECE YAYINLARI
Konur Sk. No: 39/1-2 Kızılay / Ankara
Yazışma: P.K. 79 Yenışehir / Ankara
Telefon: (0 312) 419 69 13
Fax: (0 312) 419 69 14
e-posta: hece@hece.com.tr

*Modern çağlarda sahih/nebevi geleneği muazzez
tutma çabası içinde olanlara...*

Şamil ÖÇAL-Cevat ÖZYURT

İÇİNDEKİLER

Giriş / 9

Şahabettin Yalçın

Gelenekselci Ekol'de Akıl, Hikmet ve Bilim / 35

Oliver Leaman

Ezelî Felsefe ve Problemleri / 51

Şamil Öçal

Gelenekselciler ve Felsefe / 65

Ahmet Tak

Gelenekselci Ekol'ün Sanat Anlayışı ve İslâm Sanatı / 87

Mevlüt Uyanık

Gelenek(sel)ci Akım ve İlerleme Düşüncesi / 127

Adnan Aslan

'Medeniyetler İttifakı'na Uzanan Yol: Geleneksel
Ekol ve Dinî Çoğulculuk / 153

Kadir Canatan

Batı İslâmı / 173

Cevat Özyurt

René Guénon'da Modern Batı Medeniyetinin Eleştirisi / 199

Mark Sedgwick

Seyyid Hüseyin Nasr'ın Düşüncesinde Dört Tema / 229

İbrahim Mazman

İslâm Dünyasında Düzen ve Değişime Gelenek ve
Radikalizm Bağlamında Tepkiler / 241

Mehmet Evkuran

Gelenekselci Öğreti Üzerine Teolojik Tartışma / 263

İlhami Güler

Teklik ve Çokluğun 'Değer' Oluşunun Kriterleri Üzerine / 303

Hüseyin Yılmaz

Dinlerin Aşkını Birliği -Gelenekselcilerin Din Anlayışı- / 315

Ejder Okumuş

Modern Dünyada Dindarlığın Direnişi / 359

GİRİŞ

I

Gelenek, Türk okurunun karşısına değişik vesilelerle çıkmış ve akademik çevrelerde yer yer tartışılmış aşına konulardan biridir. Bu tanışıklık ve tartışmaların önemli nedenleri arasında, gelenek kavramının geniş bir anlam yelpazesine ve kullanım alanına sahip olmasıyla modernizm eleştirilerinin bir şekilde geleneğe göndermede bulunmayı zorunlu kılması yer almaktadır. Öte yandan Türkiye’de gelenek, her zaman bir çatışma zemini oluşturmuştur. Bu olgular, geleneğin bir problem olarak algılandığına dair bir yanılısama oluşturur. Çünkü bir kavram üzerinde çok konuşulması, onun her zaman doğru zeminlerde tartışıldığı anlamına gelmez. Bazen ‘gelenek’ meselesinin çağdaş bir problem olduğu dahi unutulur, tüm tarihsel olgular gelenek içine dâhil edilmek suretiyle bir tür arkeolojik çalışmalar sunusu yapılmaktadır. Dahası ‘gelenek’, neredeyse ‘statüko’yla eş ya da yakın anlamlı bir kavram olarak ele alınıp tartışılmaktadır.

Belli bir medeniyetin elinden kayıp giden bir şey olarak geleneğin farkına varılması, modern dönemlerde ortaya çıkan bir durumdur. Batı toplumunun yüzyıllardır sahip olduğu kültürel ve entelektüel mirası terk etmesinin acısını yaşayanlar, Batı’da ilk defa geleneği keşfetmişler ve ezeli olduğuna inandıkları geleneği ya da ondan kurtarabildiklerini insan hayatına dâhil etmenin yollarını aramışlar. Yine Batı’da modern uygarlığın yönelimini tehlikeli bulunlar, modernliğin tüm risklerinin kaynağında gelenekten kopmayı görerek, geleneksel düşünce ve yaşam tarzlarını modern uygarlığa

bütüncül bir alternatif olarak yeniden canlandırmayı arzulamışlardır. Bu bağlamda Gelenekselci Ekol, modernizme karşı alternatif bir duruşu yansıtır. Gelenekselcilik, başlangıçta Batı'nın kendi kendisine yönelttiği bir eleştiridir. Bu eleştiri Batı'nın içinden doğmuş olmasına rağmen, modernlik karşıtıdır. Gelenekselcilerin karıştıkları Batı'ya değil, modernizmedir.

İslâm dünyasındaki Gelenekselcilik konusunu ele almadan önce dinî kimliğin oluşumunda geleneğin rolü hakkında birtakım hatırlatmalarda bulunmak yararlı olabilir. Her şeyden önce modern toplumlardaki faydacı hayat anlayışından farklı olarak geleneksel toplumlarda hayat, hatta tarih hakikati arama süreci olarak algılanmaktadır. Bir insanın bireysel kimliğinin oluşması için öncelikle kendi bireysel tarihinde, fiziksel anlamda, aynı bedensel bütünlüğe ve sürekliliğe sahip olması gerekir. Bireyin kimliğinin oluşmasına katkıda bulunan ikinci unsur ise sosyal çevredir. Hakikati barındırdığına inanılan geleneği, birey, mensubu olduğu sosyal grubun değer ve inançları doğrultusunda benimseyebilir de felsefi/dinî düşüncelerinden hareketle eleştirebilir de. Yani gelenek ya kimliğe referans olarak ya da kimliği şekillendiren 'öteki' olarak, dinî kimliğin oluşumunda da önemli bir faktördür. Hiç şüphesiz "Allah huzurunda hesap verme bekleyişi içinde olma" da dinsel kimliğin oluşmasına katkıda bulunan bir diğer önemli faktördür.

İslâm dünyasında Batı'daki anlamı itibarıyla etkin bir Gelenekselciliğin olduğu söylenemez. Hatta geçen yüzyılın başından sonuna kadar İslâm dünyasında etkili olan uyanış ya da düşünce hareketlerine öncülük eden Ali Şeriatî, Seyyid Kutub ve Fazlur Rahman gibi etkin birçok düşünürün Gelenekselciliğe karşı olduğunu söylemek mümkündür. *K. Kerim* tevhidin türedi bir şey olmadığını, belli bir geleneği bulunduğunu kabul etmekle beraber, geleneğin mutlak anlamda hakikati barındırdığı iddiasını kabul etmez. *K. Kerim*'e göre tevhid gibi şirkin de bir geleneği vardır ve bu da tevhidî gelenek gibi, en azından insanın dünya serüveni göz önüne alındığında uzun ve kalıcı bir tarihe sahiptir. İslâm düşüncesinde tarih, bu iki gelenek arasındaki mücadele sahnesi olarak okunur. İnsanların,

doğruya ve yanlışa bakmaksızın “atalarını üzerinde yürür buldukları yol üzerinde yürümeyi sürdürmeleri” şiddetle eleştirilmektedir.¹ Hz. Muhammed’in (sav.) misyonu, bir yandan süregelen “bir dinî-ahlaki geleneği” tamamlamak ve sürdürmek; diğer yandan da gelenek olup olmadığına bakılmadan toplumdaki yanlışları düzeltmektir. *K. Kerim* esaslarını açıkladığı sistemi yeni bir şey olarak tanıtmamış, bir geleneğin devamı olarak görmüştür. Bu gelenek, belli bir topluma, gruba ya da ırka ait olması dolayısıyla meşrûiyet kazanan bir gelenek olmayıp tüm insanlığın ortak bilincine Allah tarafından yerleştirilmiş olması dolayısıyla “iman eden”, “salih amel işleyen” ve “birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye eden”lerin bulunduğu her ortamda yaşayagelen bir olgudur. Ancak, imana konu olan şeyler kadar, kulluk etme biçimlerinin de dinin koyucusu (şârf) tarafından önemsenmesi ve bunların belirsiz birer düşünce olarak bırakılmaması bu noktada önemlidir. *Kur’an*’da Allah, herhangi bir metafizik ilke, kavram ya da düşünce olarak değil, tarihe, insana ve doğaya müdahale eden bir şahıs olarak tanımlanır. Kendisiyle ilgili olarak şahıs zamirleri kullanmasının sebebi budur.

İslâm düşünce tarihinde, akıl-vahiy ya da din-felsefe ilişkisinin zaman zaman çatışmaya dönüştüğünü göz önüne aldığımızda, günümüzdeki gelenek-modernite çatışması, sözü edilen eski çatışmanın bir yönüyle devamı gibidir. Geçmiş dönemlerde din-felsefe ilişkisi konusundaki tartışmalar, “hakikatin anlaşılmasında yetki felsefeye (akla) mi; yoksa vahye mi ait?” sorusu ekseninde gerçekleşmiştir. Ne var ki arada şöyle bir fark bulunur: Sadece İslâm düşüncesinde değil, Yahudi ve Hristiyan düşünce tarihinde de görülen felsefe-din çatışması ve bunları uzlaştırmaya yönelik çabalar, genellikle dindarlar arasında, yani gelenekler ve gelenek içinde olanlar arasında devam etmiştir. Tartışmanın bir kutbunda felsefenin ve mantıksal bilgi üreten aklın hakikati arama sürecine dâhil edilmesi-

¹ “Ve onlara ‘Allah’ın indirdiğine ve Peygamber’e gelin!’ denildiğinde, ‘Atalarımızı üzerinde bulduğumuz inanç bize yeter’” diyorlar. Ya ataları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyse de mi?” (Mâide 5/104).

ne (vahyî ve dinî kültürün dışında olan bir gelenekle hakikatin yorumlanmasına) karşı çıkanlar; diğer kutbunda ise felsefe ile dinin “hakikati arama” ve ahlaka uygun bir hayat yaşama gayesi etrafında birleştiğini, bu yüzden din ve felsefe arasında bir çatışmanın olmayacağını söyleyenler yer almaktaydı. Her iki kutuptakiler de aynı dine mensup olan kimselerdi. Gelenek (an’ane) taraftarları (hadîşçiler), hakikatin tarihin her döneminde değil, ancak yoğunlaşmış olarak belli dönemlerinde, İslâm söz konusu olduğunda Hz. Peygamber ve onu takip eden erken dönemlerde bulunduğunu savunmuşlardır. Onlara göre hakikat, öncelikle anlama ediminin değil, nakil ediminin konusudur. Vahiy ürünü olan hakikatle ilgili alınacak en doğru tavır, onun nesilden nesile doğru taşınmasıdır. Bunun karşısında yer alanların –belli bir isim altında toplamak zor olsa da– “kelamcılar” ve daha uç noktada yer alan felâsifinin önemli temsilcileri olduğu söylenebilir. Ancak, bu iki paradigmaya ait görülenleri kesin hatlarla birbirinden ayırmak kolay değildir.

Gazâlî kadar, İbn Sînâ ve Fârâbî aynı dine mensup ve kendilerini belli bir geleneğe ait sayan kimselerdir. Oysa günümüzde moderniteyle gelenek çatışmakta ve din de ister istemez moderniteye karşı savaşta gelenek cephesinde yer almış durumdadır. Moderniteyi savunan dindarın durumuyla geleneği savunan dindarın durumu arasındaki farklılığın yukarıda sözü edilen çatışmaya benzer özellikler taşıdığı söylene de gelenek taraftarlığı ve modernite taraftarlığı belli bir dindarlık tarzını zorunlu kılan bir şey olarak görünmemektedir.

II

Gelenekselcilik üzerine olan bu çalışma, Batı modernliğine geleneksel perspektiften yöneltilmiş tüm tepkileri kapsamamaktadır. Kitap, bu tepkiler içinde özel bir yeri bulunan, kurucuları ve önemli temsilcileri Guénon, Schuon, Nasr, Lings gibi Müslüman olan Gelenekselci Ekolle sınırlı bir Gelenekselcilik analizini içerir.

Batı modernizmine alternatif olarak sunulan Gelenekselci Ekol, ilk bakışta kendi içinde birtakım belirsizlikleri barındırıyor görünmektedir. Gelenekselci Ekolün kurucusu, René Guénon, ekolün ku-

ramsallaşmasında ve yaygınlaşmasında önemli katkıları olan Frithjof Schuon ve ekolün günümüzdeki en önemli temsilcisi Seyyid Hüseyin Nasr, İslâm dinine mensup olmalarına rağmen, Ananda K. Coomaraswamy ve Julius Evola gibi başka dinlere veya düşünce sistemlerine mensup isimlerin ekol içinde yer almaları; Guénon'un büyük düşünce gelenekleri arasında ayırım yapmaması ve Schuon'un 'dinlerin aşkın birliği' tezini savunması çeşitli soruları gündeme getirmektedir. Ayrıca Gelenekselci Ekolün tasavvuf anlayışının, dinler arasındaki inanç sınırlarını esnettiği gözlemlenmekte ve belli bir dinin amentüsünün üzerinde dinler-üstü bir inanç sisteminin bulunup bulunmadığı, dolayısıyla ortada teolojik bir sorun olup olmadığı sorularını akla getirmektedir. Bu teolojik sorunsalın yanı sıra, Gelenekselcilik söz konusu olduğunda, önemli sosyolojik ve felsefî sorular da gündeme gelmektedir.

Kitaptaki yazılarda şu sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır: Gelenekselci Ekol hangi sosyolojik koşullarda doğmuştur? Batı modernliğine ne tür eleştiriler yöneltmiştir? Gelenekselcilere göre modernleşme, rasyonelleşme ve sekülerleşme karşısında dinlerin mevzi kaybetmesi ne gibi sosyal sonuçlar doğurmaktadır? Gelenekselcilik İslâm'ın içinden gelen bir ses midir, yoksa İslâm'ı kapsayan bir ses midir? Gelenekselci Ekolün tüm geleneksel dinleri eşit görmesi, hakikatin son temsilcisi olma iddiasına sahip olan İslâm düşüncesiyle bağdaşır mı? Tüm gelenekleri ve dinleri olumlayan bir bakışa sahip olan Gelenekselci Ekolün öğretileri, 'medeniyetler ittifakı' arayışında bir imkân sunmakta mıdır? Gelenekselciliğin İslâm yorumu, Batı dünyasında yaygınlaşan İslâmofobia olgusunu nasıl etkiler? Gelenekselci Ekol metafiziğe ve inisiyasyona önem vermekle, İslâm tasavvuf geleneğinin yeni bir savunusunu mu yapmaktadır? Gelenekselci Ekol geleneği, tarihi ve medeniyeti nasıl algılamaktadırlar? Nasıl bir varlık ve evren anlayışına sahiptir? İnsan-tabiat ilişkisini nasıl görmektedir? Bilgi ve bilgi biçimleri hakkındaki düşünceleri nasıldır; bilgi biçimleri arasında nasıl bir hiyerarşi öngörürler; Gelenekselcilere göre, bilgi-toplum ilişkisi nasıl kurulmaktadır? Bir bilgi türü olarak 'vahy' hakkındaki düşünceleri nedir? Gelenekselci

düşüncenin genel düşünce tarihi ve İslâm düşünce tarihi içinde bir karşılığı var mıdır? Modern bilimi nasıl değerlendirmektedirler? Teknolojik yenilikleri ve teknik ilerlemeyi nasıl değerlendirilmektedirler? Ekonomik kalkınma hakkındaki düşünceleri nelerdir?

III

Uzun soluklu bir ekol hâline gelen ‘Gelenekselcilik’, Müslüman düşünürlerin ve modernite karşıtlarının dikkatini çekmektedir. 1920’lerde René Guénon tarafından kurulan Gelenekselci Ekol, Batı modernitesinin hem zamansal hem de mekânsal ötekileştirmesine karşı koymayı hedeflemiştir. ‘Modern’ düşünce karşısında ‘kadım’ düşüncenin, ‘Batı’ düşüncesi karşısında ‘Doğu’ düşüncenin savunusunu yapmıştır. Diğer bir ifadeyle, Doğu Gelenekselciliği, ‘doğru’ bir düşünce ve yaşam tarzı olarak Batı modernizmine alternatif olarak sunulmuştur. Gelenekselci Ekol, Doğu’nun farklı yaşam tarzlarını, düşüncelerini ve dinlerini tek bir kalıba sokmaya çalışarak aralarındaki farklılığı yok eder.

Gelenekselci bakış açısına sahip olduğunda, *sophia perennis*’in belli bir kültüre ya da geleneğe hasredilemeyeceğini ve tüm geleneklerin içinde bulunabileceğini kabul etmek, sadece İslâm geleneğini değil tüm gelenekleri otorite olarak görmek demektir. Diğer yandan René Guénon gibi Gelenekselcilerin, hakikati eşit derecede barındırdığına inandığı geleneklerden birini tercih etmesinin nedenleri üzerinde de düşünmek gerekir. Geleneklerin hakikati eşit derecede barındırmasının bir ‘amentü’ oluşturmada yol açacağı sorunlar önemli bir tartışma konusudur. Okuyucunun bu konudaki merakının, bir ölçüde, Adnan Aslan Oliver Leaman, İlhami Güler ve Mehmet Evkuran’ın yazılarıyla giderileceğini düşünüyoruz.

Modernite kutsaldan yoksun bir yapıya sahiptir. Modernite içinde kalarak dini savunmak, kutsal olmayan bir şeyi savunmak anlamına gelir. Bu, bilinen anlamıyla dinin özünü örtüşmez. Modernitenin bu özelliğine tepki gösteren bazı düşünürler, geleneksel olan her şeyi kutsallaştırarak geleneği dokunulmaz ve tartışılmaz hâle getirmişlerdir. Geleneği kutsal bir zırha bürümek suretiyle doku-

nulmaz ve tartışılmaz kılmak isteyenlerin bir kısmı, modernizmin yol açtığı problemler karşısında çözümünü gelenek içinde arayanlardan; bir kısmı da, modernizmin nimetlerinden yeteri kadar faydalanmadığı için, çaresizlik içinde geleneğe yönelenlerden oluşmaktadır. Herkes kabul eder ki geleneği tarihin ve sosyal çevrenin ürünü olan insan hayatından çıkarıp atmak imkânsızdır. Kelimenin gündelik dildeki kullanımı itibarıyla herkesin şu ya da bu şekilde gelenekle bir ilişkisi vardır. Postmodernizmin, küreselleşmenin gündeme gelmesiyle, modernizmin bile paradoksal bir biçimde bir 'gelenek' hâline geldiği görülmektedir.

Ancak elinizdeki eserin amacı yukarıdaki konulardan birisini farklı bir biçimde tartışmak değildir. Bu kitap 'Gelenekselciler' olarak bilinen ve René Guénon, Frithjof Schuon ve Seyyid Hüseyin Nasr'ın eserleriyle bilinirlik kazanan çağdaş bir akımı ya da yolu ele alıp tartışmaktadır. Gelenekselcilik, Mark Sedgwick'in yaptığı gibi tarihsel bir olgu olarak ele alınıp tartışılabileceği gibi, bir düşünce akımı olarak da değerlendirmeye tâbi tutulabilir. Ayrıca Gelenekselci Ekolün içinde yer alanlar da belli başlı temsilcilerinin eserlerinde tezahür eden Gelenekselci düşüncenin sahih bir biçimde anlaşılması için çaba sarf etmişlerdir. Bu kitabın temel amacı Gelenekselciliği tarihsel yönü itibarıyla değil, temel tezleriyle ele alıp tartışmaktır.

Başta da belirttiğimiz gibi, geleneği ele almanın getirdiği zorluklara ilaveten Gelenekselciliği ele almanın kendine has birtakım zorlukları vardır. Çünkü Gelenekselciler, kendilerinden bahsederken düşüncelerini serdettikleri kadar cömert davranmamışlar, hatta bunu hoş karşılamamışlardır. Kendilerinden bahsedilmesine her zaman karşı çıkmışlar ve bunu bir sırrın fâş edilmesi olarak görmüşlerdir. Gelenekselcilerin böyle bir tutum sergileme nedenlerinden birisi, geleneksel sanat anlayışındaki anonimliğe dayanmaktadır. Geleneksel sanat eserleri genellikle anonimdir. Sanatçıyı öne çıkaran eserin sanatçıyla özdeşleşmesi olgusu, modern dönemlerdeki bireyci yaklaşımın bir yansımasıdır. Geleneksel dönemlerdeki anonimlik anlayışı, insanın kendi bireyselliğini gizleyerek, onun getirdiği tüm sı-